

ZAMONAVIY ADABIYOTDA GLOBALLASHUV MUAMMOSINING BADIY TALQINI

Jumaeva Nasiba Komil qizi

1-bosqich tayanch doktorantura talabasi (basic doctoral program)

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

nasibajumayeva10@gmail.com (+99) 350-79-39

Ilmiy rahbar:

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor **Islom Ahmedjonovich Yaqubov**

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Annotatsiya

Ushbu maqolada globallashuv jarayonining badiiy adabiyotdagi talqini, uning ijtimoiy-madaniy oqibatlari va yozuvchilarning bu boradagi yondashuvlari tahlil qilingan. Globallashuv bugungi kunda jamiyat hayotining barcha sohalariga ta'sir ko'rsatmoqda va bu holat badiiy asarlarda ham o'z ifodasini topmoqda. Ishda zamonaviy o'zbek va jahon adabiyotida globallashuvning insoniylik, milliylik, madaniy identitet kabi tushunchalar bilan qanday uyg'unlashgani yoki qarama-qarshi kelgani badiiy misollar orqali tahlil etiladi. Shuningdek, adabiy asarlar orqali globallashuvga nisbatan tanqidiy va falsafiy munosabatlar yoritiladi. Tadqiqot natijalari globallashuv sharoitida badiiy adabiyotning inson ongiga ta'siri, milliy o'zlikni anglashdagi o'rni va dolzarb muammolarni yoritishdagi ahamiyatini ochib beradi.

Kalit soʻzlar: Globallashuv, badiiy adabiyot, milliy identitet, madaniy meros, zamonaviylik, Gʻarb taʼsiri, insoniylik muammosi, adabiy talqin, madaniy ziddiyat, ijtimoiy oʻzgarishlar.

Аннотация

В данной статье рассматривается художественная интерпретация процесса глобализации в литературе, его социально-культурные последствия и подходы писателей к этой теме. Отмечается, что глобализация оказывает влияние на все сферы жизни общества, включая художественную литературу. Анализируется, как в современном узбекском и мировом литературном процессе понятия человечности, национальной идентичности и культурного наследия пересекаются или вступают в конфликт с глобалистскими тенденциями. Также в статье освещаются философские и критические взгляды на глобализацию через призму художественных произведений. Результаты исследования подчеркивают важность литературы как инструмента для осмысления национального самосознания и социальных изменений в условиях глобализации.

Ключевые слова: глобализация, художественная литература, национальная идентичность, культурное наследие, современность, влияние Запада, проблема человечности, литературная интерпретация, культурный конфликт, социальные изменения.

Annotation

This article explores the literary interpretation of globalization, its socio-cultural consequences, and how writers approach this complex phenomenon. It emphasizes that globalization affects all spheres of society, including fiction and literary expression. The study analyzes how concepts such as humanity, national identity, and cultural heritage are harmonized or contrasted with globalist influences in both contemporary Uzbek and world literature. The article also discusses critical and

philosophical perspectives on globalization as expressed through literary works. The research findings highlight the role of literature in shaping human consciousness, fostering national identity, and addressing pressing global issues in the age of globalization.

Keywords: globalization, fiction, national identity, cultural heritage, modernity, Western influence, human values, literary interpretation, cultural conflict, social change

KIRISH

Bugunki kunda shiddat va tezlik bilan rivojlanib borayotgan dunyoning holati va vaqtning to'xtovsiz harakati orqali o'zgarib borayotgan zamonni bir so'z bilan ifodalash kerak bo'lsa bu so'z birgina globallashuv atamasini ishlatishimiz mumkin. Bu so'z shu qadar keng qamrovli bo'lib butun sohalarda o'zining ma'no mohiyatini ko'rishimiz mumkin. Bu murakkab davrning murakkab jarayonida inson o'z o'zidan bilib bilmay shu jarayoning bosh ijroschisga aylanib boryapti va uning beixtiyor samarasidan bo'lgan achhiq va Shirin mevalardan bahramand bo'lib kelmoqda. Shu o'rinda biz akademik olim B. Nazarovning bu jarayon uchun o'z fikrini quydagicha ifodalaydi, "Globallashuv ta'sirida zamon o'zgarmoqda, uning bilan birga inson o'zgarmoqda". [Globallashuv: badiiy talqin, zamon va qahramon, 2018]. Bu fikr shu qadar aniq va ravshanki, inson va insoniyat bu murakkab va jadallashib borayotgan bir davrda o'zini qanday tutyapti, uning bunday hayoti, holati yashash tari adabiyotda qanday talqin qilinmoqda, qanday usullarda qanday rakursda tasvirlab berilmoqda, globallik va unga moslashish, bu jarayoning inson uchun nechoqlik arzirlik yoki halokatli ekanligini adabiyotda yorilishi va kitob sevuvchilaraga qanday yetkazib berilayotgani adabiyot kelajaki uchun juda muhim va dolzarb ekanligi barcha ma'lumdir.

Umumjahon jarayon sifatida tan olingan bu atama globallashuv insoniyatning moddiy va ma'naviy, iqtisodiy, ruhiy va jismoniy holati va hayotiga shuningdek badiiy adabiyotga ham juda katta ta'sirini o'tkazmay qolmayapti. Bu jarayon yozuvchi ijodkorlarning ijodiga va ularning asarlaida qanday ta'sir qilyapti yoki o'z hukmini o'tkazayapti, uning badiiy adabiyotda qahramonlarning hayot tarzi va ularning ichki kechinmalariga globallashuvning ta'siri qanday va qanday yoritib berilyapti.

Globallashuv jarayoni badiiy adabiyotda qanday yoritiladi. Uni faqat zararli va xavfli tomonlarini ko'rib gina qolmasdan uning shu qadar insoniyat hayotini tubdan o'zgartirib borayotganini o'z ko'zimiz bilan guvohi bo'lishimiz mumkin.

Bugunki kunda adabiyotda gloabllashuvning badiiy talqini degan jumlarlar keng tarqalmoqda shu o'rinda aytib o'tish kerakki, talqin so'zi juda ham keng qamrovli so'z va tushuncha bo'lib, o'ziga xos bir ulkan kuch va qudrat ekanki u baddiy adabiyotda har qanday holatni yoki bir hodisa haqidagi fikr mulohaza yoki bahoni bildiribgina qolmay, bu holatni ijobiy va salbiy tomonga burib ham yuborishi ham mumkin ekan. O'zbek klassik adabiyoti asarlari uchun qisqacha lug'atda "talqin" so'zi quydagicha ifodalanadi: biror bir masalani boshqa kishiga aniq qilib tushuntirish" [Globallashuv: badiiy talqin, zamon va qahramon, 2018]. Demak badiiy adabiyotda o'z ijodini keng talqin etish ijodkorning ilhomi va uning siyohiga bog'liqdir.

Bu globallashuv jarayoni insoniyatning butun davri rivojlanishi davomida mavjud bo'lib davrning turli qismlarda turlicha namoon bo'lishi va so'nggi yarim asrlik davr davomida esa juda yuqori cho'qqiga chiqannini ko'rishimiz va buni baddiy adabiyotlarda namoyon bo'lishini his etishimiz mumkin. Bu jarayon o'zbek adabiyotida juda katta ta'sir etmasdan qolmadi. Ularni quydagilarda ko'rishimiz mumkin: **Mavzu va motivlarning diversifikatsiyasi:** Globallashuv tufayli o'zbek adabiyotida yangi mavzular va janrlar paydo bo'ldi. Masalan, shahar

hayoti, global muammolar (ekologiya, migratsiya, inson huquqlari), yoshlar muammolari va global madaniyat bilan bog'liq masalalar kengroq yoritilmoqda. **Tarjimalarning ko'payishi** Xorijiy adabiyot namunalarining tarjima qilinishi va o'zbek tilida keng tarqalishi o'zbek yozuvchilariga yangi badiiy uslub va g'oyalarni olib kirish imkonini berdi. Shuningdek, o'zbek adabiyoti asarlari ham chet el tillariga tarjima qilinmoqda, bu esa o'zbek adabiyotining global maydonda tanilishiga yordam beradi. **Yozuvchilar va o'quvchilar orasida madaniy almashinuv** Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali o'zbek yozuvchilari va o'quvchilari jahon adabiy jarayonlariga bevosita kirish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu global fikr va estetik tendensiyalarni o'zbek adabiyotiga integratsiyalash imkonini yaratmoqda. **Til va uslubdagi o'zgarishlar:** Zamonaviy o'zbek adabiyotida global madaniyat ta'sirida yangi til va uslubiy tajribalarga duch kelish mumkin. Jumladan, ko'proq qisqa shakldagi hikoyalar, dialogga asoslangan matnlar, eksperimental janrlar rivojlanmoqda. **Umuminsoniy qadriyatlarning aks etishi:** O'zbek yozuvchilari o'z milliy an'analarini saqlagan holda, global insoniy qadriyatlarni o'z asarlarida aks ettirishga intilmoqda. Bu esa o'zbek adabiyotining dunyo adabiyoti kontekstida yangi mavqe egallashiga xizmat qilmoqda. **Yozuvchi va o'quvchi dunyoqarashining o'zgarishi:** Globallashuv yosh avlodning dunyoqarashini kengaytirib, o'zbek adabiyotida yangi tafakkur va tanqidiy fikrlash shakllanishiga imkon yaratmoqda.

XX asrning so'nggi choragida adabiyotlarning o'zaro aloqa va ta'siri yuksalgani umuminsoniy adabiyotning yuzaga kelish jarayonida asosiy turtki bo'ldi. Mazkur jarayon XX asr adabiyoti tarixda qolib ketmadi, balki XXI asr bo'sag'asida boshlangan "adabiy globallashuv"ga ham keng yo'l ochib berdi. Yangi yigirma birinchi yuz yillik o'zining ilk qadamini elektron aloqa vositalari bilan qurollangan, istalgan tilda yozilgan matn bilan tanishishga imkon beruvchi dasturlarga ega internet vositasida tashladi. Endilikda bu jarayon estetik

integratsiyalashuv va adabiy globallashuv jarayonlarini jadallashtirmoqda. Madaniyatda, xuddi iqtisodda bo'lgani kabi, globallashuvning ikki, o'zaro tubdan farq qiluvchi shakli kuzatilmoqda, deb yozadi taniqli rus adabiyotshunosi Yu.Borev. Birinchi shakli – bu amerikacha globallashuv. Barqaror moliyaviy-iqtisodiy kudratiga tayangan AQSh o'zining “ommaviy madaniyat”ini jahon madaniy makoniga singdirishga harakat qilmoqda. Bu hol amerika adabiyotini durdona asarlar (U.Folkner, E.Xeminguey, J.Steynbek, V.Vulf va boshqalar) yoki filmlari (masalan, “Vestsayd tarixi”, “Titanik” kabi) bilan jahonga tanitsa, ayni paytda, zo'ravonlik sahnalari bilan kitobxon va tomoshabin qalbini og'rituvchi, dunyoqarashini zaharlovchi, didini zaiflashtiruvchi yuzlab betayin asarlarni ham targ'ib etmoqda. Ikkinchi shakli – bu umumbashariy, yakdil, turli xalqlarning ma'naviy va ma'rifiy yutuqlari, milliy madaniyatlar va qadriyatlari bilan jahon adabiyotini boyitishda namoyon bo'layotgan globallashuvdir. Bu shakldagi adabiyot milliy madaniyatlar mustaqilligini, o'ziga xosligini va betakrorligini saqlagan holda, o'z ichiga boshqa millat va xalqlar adabiyoti yutuqlarini singdirib olgani bilan muhim ahamiyat kasb etadi. [Xolbekov, 2010. 12]

O'zida muayyan badiiy yaxlitlikdagi globallashuv tendentsiyasini mujassam etgan “umumbashariy adabiyot”ning namunasi bo'lmish zamonaviy romanlarning o'ziga xos xususiyatlarini umumlashtirib quyidagi xulosaga kelish mumkin: bu kabi asarlar kelajakdagi umuminsoniy jamiyatning xususiyatlarini, shakllarini, qolaversa, qiyofasini kashf etadi, turli-tuman, rang-barang shakllar ichidan eng munosib modulini tanlab, bizga taqdim etadi. Biroq bunday asarlarda integratsiyalashuv jarayonining birxillashtirilishini qabul qilib bo'lmaydi. Bunday asarlarda har xil madaniyatlar, milliy an'ana va qadriyatlar o'rtasidagi o'zaro kelishuv, insoniyatning yagona ma'naviy-ma'naviy qadriyatlari hamda ko'p qirrali, polifonik dunyoqarashi mujassam aks etishi lozim. [Xolbekov, 2010. 12]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Globallashuv: badiiy talqin, zamon va qahramon. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, O‘zbek tili, adabiyoti va folklori instituti. Toshkent: “Fan” nashriyoti, 2018.
2. Xolbekov, Muhammadjon. "Jahon adabiyotida umuminsoniy tamoyillar." *Ziyouz.com*, 2010, https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/matbuot/hozirgi-davr_matbuoti/muhammadjon-xolbekov-jahon-adabiyotida-umuminsoniy-tamoyillar-2010.
3. “O‘zbek klassik adabiyoti asarlari uchun qisqacha lug‘ati”. Toshkent. O‘zFA nashriyoti. 1953. B-326
4. Eranova, G. Q. (2025). Zamonaviy o‘zbek adabiyoti va yangi tendensiyalar. *Obrazovanie Nauka i Innovatsionnye Idei v Mire*, 66(1), 87–90. <https://scientific-jl.com/obr/article/view/5710>
5. Abdurasulov, O. A. (2024). O‘zbekistonda globallashuv sharoitidagi ma’naviy yangilanishning o‘ziga xos xususiyatlari. *Tadqiqotlar.uz*, 36(3), 191–193. <https://tadqiqotlar.uz/new/article/view/2727>
6. Tadjibayeva, D. (2025). Globallashuv jarayonlarining yoshlar hayotiga ijobiy va salbiy ta’siri. *News of the NUUZ*. <https://journalsnuu.uz/index.php/1/article/view/6295>
7. Sulaymonov, I., & Abrorqulova, G. (2024). Globallashuvning ijobiy va salbiy jihatlar. *Tadqiqotlar.uz*, 34(2), 127–130. <https://tadqiqotlar.uz/new/article/view/2404>